

žinojo vokiečių riteriai, kurie savo pirmajam puolimui anapus Nemuno pasirinko žiemos laikotarpį⁶. Nuo to laiko prasidėjo beveik kasmetinės lietuvių kovos su kryžiuočiais, tiesiogiai palietusios ir Raseinius.

Petro Dusburgiečio ir Vygando Marburgiečio kronikose nurodoma, kad Raseinių ir artimiausios žemės buvo pultos 1322, 1352, 1355, 1357, 1370, 1375 ir 1393 m.⁷ Žinoma, šie puolimai nereiškia, kad priešas tik septynis kartus niokojo Raseinių žemę. Mažesnių antpuolių galėjo būti ir daugiau, tačiau aukščiau paminėtus žygius reikia laikyti stambesniais antpuoliais, kurie patraukė kronikininkų dėmesį. Beje, Vokiečių ordinas nesurengė nė vieno žygio, kuris būtų nukreiptas specialiai prieš Raseinius. Raseiniai buvo siaubiami kartu su kitomis kaimyninėmis žemėmis. Pvz., 1322 m. nusiaubtos Vaikių, Raseinių ir Ariogalos žemės, 1352 m. – Raseinių, Ariogalos, Gaižuvos, 1357 m. – Vaikių, Raseinių, Subnos ir Galnos žemės⁸. Šimto metų laikotarpiu, pradedant XIII a. pabaiga, Raseinių žemė buvo ne tokia svarbi Vokiečių ordino karinei vadovybei kaip Raseinių kaimynai Vaikai ar Ariogala. Į pastarąsias Vokiečių ordinas buvo surengęs ar planavęs surengti specialiai joms skirtas ekspedicijas. 1294 m. magistras Meinhardas norėjo įsiveržti į Ariogalos žemę, tačiau buvo atkalbėtas nuo šio sumanymo. Tada vokiečių kariuomenė pasirinko „saugesnes“ Gaižuvos ir Paštuvos žemes⁹. XIII a. pabaigoje Vaikių žemę Petras Dusburgietis mini greta Pagraudės, kitos kariniu požiūriu labai pajėgios žemaičių žemės¹⁰. Dar ir XIV a. pr. Vaikių žemės kariai sugebėdavo pasipriešinti vokiečių kariuomenei. 1317 m. žiemą vokiečių kariuomenei nepavyko įsiveržti į Vaikius – nes vidurnaktį kilusi siaubinga audra įvarė klaidingą baimę žmonėms ir jų žirgams. Tik vėliau, jau pasitraukę, vokiečiai sužinojo, jog jie iš Vaikių nebūtų išnešę sveikų galvų, nes ten jų jau tykojo kovai pasiruošusi žemaičių kariuomenė¹¹. Gali būti, kad Vaikiams ir Ariogalai vokiečiai skyrė ypatingą dėmesį dėl to, kad šių ir gretimų žemių kariai organizuodavo įsiveržimus į Vokiečių ordino žemes. XIII a. pab. – XIV a. pr. dar buvo toks laikas, kai smulkūs antpuoliai į Prūsijos gilumą galėjo būti rengiami ne tik iš atskirų žemių, bet ir pavienių pilių¹².

Tiksliai nustatyti visų žygių eigos neįmanoma, nes išlikę tik šaltinių fragmentai. Aptarti tuos žygius galima tik bendrais bruožais.

Vokiečių ordino kariuomenė Raseinių kraštą pasiekdavo iš Vakarų. Žygiuodami iš Karaliaučiaus ar Įsručio, kryžiuočiai pasiekdavo Nemuno žemupį, kur persikeldavo į kitą krantą. Perėjusi pasienio girią ir nusiaubusi arčiausiai esančią Karšuvos žemę, Vokiečių ordino kariuomenė užpuoldavo Vaikių žemę, paskui nusiaubdavo Raseinius ir Ariogalą. Traukdami toliau pietryčių kryptimi, kryžiuočiai pasiekdavo Nemuną, kuriuo grįždavo į Prūsiją. Nemuno pakrantėse buvo galutinis karo žygių tikslas – Panemunės pilys.

Galima paklausti, kodėl Vokiečių ordino kariuomenė, užuotėjusi tiesiai į Panemunę, švaistydavo jėgas „kelionėms“ po Žemaitiją. Bendriausias atsakymas būtų toks: visos Viduramžių kariuomenės karo žygiuose siekė grobio. Labiau specifinį atsakymą pateiktų Vokiečių ordino prioritetų išryškėjimas. Prisiminkime jau minėtą 1294 m. magistro Meinhardo planuotą žygį į Ariogalą. Toks Ariogalos išskyrimas (gausaus grobio juk buvo galima tikėtis ne tik čia) greičiausiai rodo, kad ši, o galbūt ir gretimos Raseinių bei Vaikių žemės, buvo Panemunės pilių užnugaris. Šių žemių, kaip Panemunės pilių užnugario, vaidmuo išryškėja iš tam tikrų Veliuonos ir Pieštės puolimų aplinkybių. 1317 m. didelė Vokiečių ordino kariuomenė apgulė Veliuonos pilį. Jos įgula uždegė laužus ir „dūmas

Kryžiuočių keliai į Žemaitiją. XIV a. Žemėlapis iš leidinio „Mūsų Lietuva“. Parengė Bronius Kviklys. - Bostonas, 1968, p. 18

pranešė kaimynams stambmeldžiams, kad čia pat brolių kariuomenė“¹³. Skubiai susitelkę žemaičiai puldinėjo atsitraukiančią vokiečių kariuomenę, abiejose pusėse buvo sužeistų ir užmuštų. Galima manyti, kad dūmų signalas buvo skiriamas ne patiems artimiausiems kaimynams. Kaip rodo 1292 m. Veliuonos pilies puolimo aplinkybės, šios pilies gelbėti buvo atskubėję raiteliai iš Aukaimio pilies, stovėjusios netoli Batakių¹⁴. Po 1317 m. nesėkmingo Veliuonos antpuolio ir kiti puolimai prieš Veliuoną ir Pieštę vokiečiams neatnešė didesnės sėkmės (1318, 1319)¹⁵. Tada vokiečių karo vadovybė kiek pakeitė taktiką ir 1322 m. surengė žygį, kurio metu buvo nusiaubtos Vaikių, Raseinių ir Ariogalos žemės¹⁶. Siaubdama šias žemes, Vokiečių ordino kariuomenė siekė bent iš dalies pakirsti Panemunės pilių gynybinį pajėgumą.

Panemunės pilių užnugario siaubimo modelis ko gero aktyviausiai naudotas nuo XIV a. vidurio. Vienas garsiausių Vokiečių ordino magistrų Vinrichas Kniprode savo pirmąjį karo žygį surengė į Gaižuvos, Ariogalos ir Raseinių žemes¹⁷. 1352 m. jo vadovaujama kariuomenė labai nuniokojo Raseinių, Ariogalos ir Gaižuvos žemes. Vėliau vokiečių kariuomenė patyrė nemažai vargų, nes vasario mėnesį prapliupęs lietus sutrukdė žygį ir privertė paskubomis grįžti į Ragainę. Magistras nebuvo patenkintas žygio rezultatais turbūt ne vien dėl pabjurisio oro. Jam nepavyko pasiekti svarbiausio žygio tikslo – užpulti kokią nors Panemunės pilį. Panašų žygį, pasibaigusį Pieštės ir Veliuonos pilių puolimu, Vokiečių ordino maršalui Zygfriidui Dahenfeldui pavyko surengti 1357 m. Panemunės pilių užnugario siaubimas vis dėlto neturėjo lemiamos reikšmės jų gynybiniam pajėgumui. Tuomet Vokiečių ordino vadovybė nusprendė pulti giliau į Lietuvą. Kauno pilies sugriovimas 1362 m. pavasarį iš esmės ir nulėmė Panemunės pilių likimą¹⁸. Artimiausiais metais po Kauno sugriovimo krito Veliuonos ir Pieštės pilys¹⁹. Pasikartoję panaši situacija, kaip po Strėvos mūšio (1348), kai, sumušus Lietuvos kariuomenę, Vokiečių ordinui pirmą kartą

(Nukelta į 12 p.)

(Atkelta iš 11 p.)

pavyko sugriauti Veliuonos pilį²⁰. Svarbu pastebėti ir tai, kad prieš pat Veliuonos sunaikinimą buvo nusiaubtas jos užnugaris: Pernarava, Gaižuva, Paštuva, Ariogala²¹. Skirtumas, lyginant su XIV a. 7 dešimtmečiu, buvo toks, kad Panemunės pilys daugiau nebuvo atstatytos. Šie vokiečių laimėjimai palengvino jiems žygius į Žemaitijos gilumą – Panemunėje nepanaudotas jėgas galima buvo nukreipti kitur. Galimybė smogti tolesniems taikiniams ilgino žygius. 1370 m. vokiečių kariuomenė, nuniokojusi Raseinius, Viduklę, Kaltinėnus, Ariogalą ir keletą kitų žemių, pasiekė Neries pakrantes. Po panašaus žygio 1375 m. vokiečių kariuomenė bandė pulti Kauno pilį, bet dėl stipraus įgulos pasipriešinimo tai jiems padaryti nepavyko²².

Minėti karo žygiai rodo, kad Vaikių, Viduklės, Raseinių, Ariogalos ir kt. žemės dažniausiai nebūdavo Vokiečių ordino kariuomenės galutinis tikslas. Šį kraštą vokiečių kariuomenė, nesutikdama rimtesnio pasipriešinimo, įveikdavo per kelias dienas: Vaikius – pirmąją dieną, Raseinius – antrąją, Ariogalą²³ – trečiąją. Atstumai tarp šių vietovių, maždaug 20–30 km, t. y. tiek, kiek Viduramžiais kariuomenė vidutiniškai nužygiuodavo per dieną. Vokiečių ordino žygiai ne visada būdavo rengiami žiemą. 1370, 1393 m. puolimai buvo surengti vasarą. Žygiuose dalyvaudavo ne vien Vokiečių ordino kariai, bet ir karo piligrimai, dažniausiai vokiečių kunigaikščių kariai. Tokioje kariuomenėje būdavo įvairių tautybių karių – lenkų, čekų, anglų, prancūzų.

„Išdegintos žemės“ taktika buvo paprasta. Įsiveržusi kariuomenė įrengdavo stovyklą, iš kurios kariai, būriais pasklidę po apylinkes, žudydavo arba imdavo nelaisvėn žmones, grobdavo gyvulius ir kitokį turtą. Kronikos dažniausiai nekonkretizuoja grobio ar sunaikinimų masto. Tik 1393 m. žygio, palietusio ir Raseinius, aprašymas nurodo, kad buvo paimta 400 vertingų belaisvių. Atsižvelgiant į kitose vietose minimą belaisvių kiekį, galima manyti, kad sėkmingų žygių metu į nelaisvę pakliūdavo po kelis šimtus žmonių.

Savaime suprantama, kad tokie užpuolimai iššaukdavo vietinių gyventojų pasipriešinimą. Kaip Raseinių krašto žmonės kovodavo su Panemunėn traukiančia vokiečių kariuomene?

XIII–XIV a. kariniai veiksmai rodo, kad vokiečiams Žemaitijoje dažniausiai tekdavo susidurti su žemaičių kariais. Prie Nemuno priartėjusių vokiečių tikslas buvo užkariauti ir savo valdžiai pajungti Žemaitiją. Vokiečiai neplanavo išnaikinti žemaičių. Savo tikslų jie siekė ne tik grubia karine jėga, bet kartais ją papildydami ir savotiška diplomatija, siūlydami žemaičiams priimtinas pasidavimo ar sugyvenimo sąlygas. Atsižvelgiant į tai, šiandien mūsų neturėtų stebinti toks faktas, kad XIII a. pab. Ragainės pilies komturui Liudvikui Libencelei pavyko dalį žemaičių patraukti į savo pusę. Susitarimo tarp vokiečių ir žemaičių būta pakankamai rimto, nes žemaičių bajorai agitavo paprastus žmones prieš Lietuvos valdovą; tuo metu būta žemaičių ir lietuvių susirėmimų²⁴. Vėliau žemaičių noras laikytis vokiečių pastebimai praėjo. Be to, Lietuvos didysis kunigaikštis Vytenis, jo brolis Gediminas aktyviau ėmė bendradarbiauti su žemaičiais kovose prieš vokiečių riterius. Tokio Lietuvos ir Žemaitijos bendradarbiavimo viršūne tikriausiai būtų galima laikyti gerai žinomą Pilėnų pilies puolimą 1336 m.²⁵ Šiame bendradarbiavime būta ir pakilimo, ir smukimo laikotarpių. Lietuvos valdovui nuolat reikėjo palaikyti baimę tarp žemaičių – visa tai tam, kad jie uoliau priešintųsi vokiečiams²⁶. Galima manyti, kad Lietuvos valdovui Že-

maitijoje daugiausiai rūpėjo du dalykai: valdovui priklausiusios pasienio Panemunės pilys ir galimų susitarimų tarp vokiečių ir žemaičių blokavimas. Panemunės pilių reikalai labiausiai skatino Lietuvos valdovo ir žemaičių bendradarbiavimą. Tuo tarpu antruoju atveju galima tikėtis tik epizodinio ir ne visada skubaus Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžios kišimosi į Žemaitijos reikalus²⁷. Šiuo požiūriu Raseinių žemė užėmė tarpinę padėtį tarp Panemunės pilių ir tos didelės Žemaitijos dalies, kurioje Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžios veikimas buvo labai silpnas. Krašto gynyba visų pirma buvo pačių žemaičių reikalas²⁸.

Tyrinėtojai pastebi, kad žemaičiai savo krašto gynybai plačiai naudojo nukirstų medžių užtvargas. Kelius į krašto gilumą nuo Dubysos žiočių aukštyn link Stenionių krašto, buvusio tarp Viduklės ir Raseinių, saugojo net trys užtvargas. Nevėžio žemupyje, ties Babskiais ir Vandžiogala, prasidėdavo dar viena gynybinė linija, kuri, besitęsdamas į vakarus, driekėsi į pietus nuo Leščių, Ariogalos, Batskių. Ji siekė Jūros upę, o toliau, sukdamas į šiaurę, – Rietavo ir Sedos apylinkes. XV a. pr. tokia užtvargų sistema vadinosi bendru Žemaičių užtvargu²⁹. Tokios užtvargos galėjo apsunkinti priešų įsiveržimą ir duodavo laiko vietiniams gyventojams pasislėpti³⁰.

Siaubdami Raseinių kraštą, vokiečių kariai iš esmės niekada nesulaukė tokio pasipriešinimo, kuris būtų pasibaigęs jų pralaimėjimu. 1322 m. vokiečių ir karo piligrimų kariuomenei, kurioje vien riterių buvo 150, įsiveržus į Vaikių žemę, reikėjo užimti pilį. Tuo tarpu XIV a. rašytiniuose šaltiniuose minint Raseinių ar Ariogalos žemių užpuolimus³¹ jokių žinių apie pilių šturmą nėra. Ir tik 1393 m. žygio aprašyme galime užčiuopti aktyvesnio priešinimosi ties Raseiniais ženklus. Šio žygio metu Vygandas Marburgietis kalba apie žemaičių rėkavimą prie vokiečių stovyklos nakties metu, apie žemaičių susidūrimus su vokiečiais, apie vokiečių sargybas nakvynės Raseinių žemėje metu. Tai rodo, kad XIV a. II p., kai Raseinių kraštas buvo puolamas aktyviausiai, jo gyventojų valia priešintis nepalūžo.

IŠVADOS:

1. Nuo XIII a. pab. iki XIV a. 7 dešimtmečio, kovų su Vokiečių ordinu metais, Raseinių ir gretimos žemės atliko Panemunės pilių užnugario vaidmenį.

2. Vokiečių ordinui du kartus pavyko sėkmingai pritaikyti Panemunės pilių sunaikinimo taktiką, kuriai įgyvendinti reikėdavo atlikti du paruošiamuosius ir vieną galutinį smūgį. Pirmas ir paskutinis smūgiai būdavo patys svarbiausi: tai sėkmingas smūgis Lietuvos valdovui ir sėkminga pačių Panemunės pilių apgultis.

3. Panemunės pilių užnugario siaubimas, nors ir nebuvo toks svarbus, tačiau jo gana nuoseklus taikymas rodo, kad Vaikių, Raseinių ir Ariogalos žemių naikinimą vokiečių karo vadovybė laikė viena iš būtinų sėkmės sąlygų.

4. Per visą kovų su kryžiuočiais laikotarpį Raseinių žemė išliko savotiškai stabili, ji nesubybrėjo į smulkesnes, bet ir neišsiplėtė. Jos atsparumą galime laikyti viena iš Raseinių iškilimo vėlesniais amžiais sąlygų.

¹ *Preussisches Urkundenbuch (PolitischesAbteilung)*, hrsg. von A. Seraphim. - Königsberg, 1909, Bd. 1, 2 Halfte, Nr. 39, p. 35 (Mindaugo 1253 m. liepos mėn. dovanojimo aktas Livonijos Ordinui).

² *Livländische Reimchronik*, hrsg. von L. Meyer. - Paderborn, 1876, eil. 3346–3349 (Mindaugo žemės, Pietų Lietuva XIII a. viduryje). Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*. - Vilnius, 1985, p. 260 (Šalčininkai – 1311 m.).

³ E. Gudavičius. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. - Vilnius, 1989, p. 99.

⁴ Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*. - Vilnius, 1985, p. 213.

⁵ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. Sudarė N. Vėlius. - Vilnius, 1996, p. 233.

⁶ Petras Dusburgietis. *Prūsijos (...)*, p. 213.

⁷ Ten pat, p. 273 (1322 m.). Vygandas Marburgietis. *Naujoji Prūsijos kronika*. - Vilnius, 1999, p. 102 (1352 m.); p. 104–105 (1355 m.), šiuo atveju Raseiniai neįvardinami, tačiau atsižvelgiant į tai, kad vokiečiai nuo Medininkų žemės per Vaikius pasiekė Ariogalą, galima teigti, kad jie turėjo žygiuoti ir per Raseinių žemę; p. 106 (1357 m.); p. 144 (1370 m.); p. 150 (1375 m.); p. 206 (1393 m.).

⁸ Subnos ir Galnos žemės buvo ties Šušvės upe, netoli Pernaravos (Vygandas Marburgietis, *Naujoji (...)*, p. 281, komentaras R. Trimonienės ir K. Gudmanto).

⁹ Petras Dusburgietis. *Prūsijos (...)*, p. 231.

¹⁰ Ten pat, p. 233.

¹¹ Ten pat, p. 269.

¹² Pvz. 1307 m. Karšuvos žemės kariai žygiavo prieš Klaipėdą (ten pat, p. 254). Petras Dusburgietis nurodo Medrabos pilį „per kurią krikščionys patyrė daug bėdų“ (ten pat, p. 225). 1295 m. Aukaimio pilėnai surengė išpuolį prieš Ragainę (ten pat, p. 223).

¹³ Ten pat, p. 271.

¹⁴ Ten pat, p. 227.

¹⁵ Ten pat, p. 271–272.

¹⁶ Ten pat, 271–272 ir 273–274.

¹⁷ Vygandas Marburgietis. *Naujoji (...)*, p. 102.

¹⁸ Po Kauno sugriovimo Pieštės ir Veliuonos pilėnus „apėmė didžiausia baimė“ (ten pat, p. 120).

¹⁹ Ten pat, p. 120.

²⁰ Ten pat, p. 100.

²¹ Ten pat, p. 99. Atrodo, kad šių 1348 m. puolimų aprašymas neleidžia kalbėti apie Raseinių puolimą, nepaisant to, kad šie žygiai ir savo tikslais, ir geografija panašūs į mano paminėtus žygius (1322, 1352, 1355, 1357 m.).

²² Vygandas Marburgietis. *Naujoji (...)*, p. 150–151.

²³ Plg. Petras Dusburgietis, *Prūsijos (...)*, p. 273–274; Vygandas Marburgietis. *Naujoji (...)*, p. 106, 144.

²⁴ Petras Dusburgietis. *Prūsijos (...)*, p. 233–234; A. Nikžentaitis. *Gediminas*. - Vilnius, 1989, p. 16–19; A. Dubonis. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*. - Vilnius, 1998, p. 66; R. Varakauskas. *Pilėnų puolimas*. - Vilnius, 1960, p. 15–21; A. Nikžentaitis. *Gediminas*, p. 47–48.

²⁶ Plg. Vygandas Marburgietis. *Naujoji (...)*, p. 69 (1329 m. įvykiai prie Medvėgalio).

²⁷ A. Butrimas, V. Žulkus, A. Nikžentaitis, V. Vaivada, E. Aleksandravičius. *Žemaitijos istorija*. - Vilnius, 1997, p. 96. (Šiaulių žemės pavyzdys, kai XIV a. viduryje vietiniai gyventojai Livonijos Ordinui atsipirkdavo tam tikra duokle nuo galimų antpuolių.)

²⁸ Plg. A. Butrimas, V. Žulkus, A. Nikžentaitis, V. Vaivada, E. Aleksandravičius. *Žemaitijos istorija*. - Vilnius, 1997, p. 83.

²⁹ *Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Red. J. Jurginis. - Vilnius, 1964, p. 103–104.

³⁰ Patekus į kraštą judėti jame jau nebūdavo sunku. Plg. *Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*. Parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas. - Vilnius, 1988 (2-as leidimas), nr. 21, p. 17; nr. 25, p. 18.

³¹ Plg. Vygandas Marburgietis. *Naujoji (...)*, p. 99: ariogaliečiai „išsibėgėjo po krūmus“. Kronikininko žodžiuose girdėti pašaipa, tačiau tai, kad nei Raseinių, nei Ariogalos žemėje neminimos pilys, rodo, jog šių žemių gyventojams geriausia slėptuvė buvo miškas.

ARIOGALA

ir jos
apylinkės

DANGUOLĖ ŽELVYTĖ

Nuotraukoje – 1792 m.
balandžio 12 d. Ariogalai suteiktas herbas

➤ Miestelis kairiajame Dubysos krante, prie Žemaičių plento, 35 km į vakarus nuo Kėdainių. Senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose Ariogala vadinama *Aragel*, *Erogelen*, *Eroglen*, *Erogele*, *Ergalle*, *Ejragola*, *Errvoshola*.

➤ 1253 m. Ariogalos žemė (*Eregalle*) pradedama minėti istoriniuose šaltiniuose: 1253 m. liepos mėn. aktu Lietuvos karalius Mindaugas Livonijos ordinui užrašė pusę Ariogalos, Raseinių, Betygalos ir kai kurias kitas Žemaitijos žemes. 1254 m. kita Ariogalos žemių dalis buvo padovanota vyskui Kristijonui.

➤ XIII a. ant Darbutų piliakalnio stovėjo gerai įtvirtinta pilis.

➤ 1322 m. Ariogala pirmą kartą patyrė kryžiuočių antpuolį.

➤ 1352 m. Ariogalos žemes nusiaubė magistro Henriko Kniprodes vadovaujami kryžiuočiai. Tais metais medinė Ariogalos pilis užpuolikus atrėmė (spėjama, kad ši pilis stovėjo toje vietoje, kur vėliau buvo pastatyta evangelikų liuteronų bažnyčia ir

buvo kapinės). Ariogalos žemes kryžiuočiai siaubė ir 1294, 1348, 1349, 1352, 1355, 1363, 1365, 1367, 1370, 1372, 1377, 1378, 1382 m. Per paskutinį antpuolį Kryžiuočių ordino maršalo Kuno Hotenšteino vadovaujami kryžiuočiai įveikė medinės Ariogalos pilies gynejus ir sudegino pilį.

➤ 1384 m. kryžiuočių kelią į Lietuvą aprašyme paminėta Ariogalos apylinkėse esanti Lesčių vietovė.

➤ 1390 m. Ariogalos žemės atstovai Dramutis, Erimas, Giniotas, Joteika, Vilonas, Zundas kartu su kitais žemaičių pasiuntiniais Karaliaučiuje pasirašė Žemaitijos ir kryžiuočių taikos sutartį.

➤ 1416 m. Ariogaloje pastatyta viena iš pirmųjų katalikų bažnyčių Žemaitijoje.

➤ XV a. aplink buvusį Ariogalos dvarą pradėjo augti Ariogalos miestelis.

➤ Vytauto Didžiojo laikais Ariogala buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvaras.

➤ XVI a. pr. Ariogala tapo karališkojo valsčiaus centru, seniūnija.

➤ 1506 m. pastatyta Butkiškės pirmoji bažnyčia (dabartinė Butkiškės šv. Jono Krikštytojo bažnyčia pastatyta 1939 m.).

➤ Manoma, kad 1542 m., prieš išvykdamas į Karaliaučių, Butkiškėje, kurios dvaras priklausė reformacijos ir lietuvių kultūros veikėjo Abraomo Kulviečio motinai, gyveno Martynas Mažvydas.

➤ 1560 m. Ariogaloje jau veikė paprasta mokykla.

➤ 1640 m. gegužės 26 d. Ariogalai pirmą kartą suteikta teisė rengti turgus ir

(Nukelta į 14 p.)

Mečislavo Sakalausko nuotraukoje – kryžius Ariogalos kapinėse. Fotografuota apie 1960 m.

(Atkelta iš 13 p.)

prekymečius. Šias prekybines lengvatas 1781 m. patvirtino Stanislovas Augustas.

➤ 1789 m. Lesčiuose Kotryna ir Jonas Riomeriai katalikų reikmėms pastatė pirmąją koplyčią. Šiuo metu Lesčiuose stovi graži Dievo Apvaizdos bažnyčia.

➤ 1792 m. balandžio 12 d. Lietuvos ir Lenkijos valdovas Stanislovas Augustas Ariogalai suteikė laisvojo miesto teises, antspaudą ir herbą.

➤ 1754 m. vietos katalikų lėšomis Paliepiuose pastatyta medinė Šv. Kryžiaus bažnyčia.

➤ 1794 m. Paliepiuose pastatyta medinė kapų koplyčia.

➤ 1795 m. kovo 18 d. panaikintos Ariogalos magistrato tesės.

➤ 1842 m. Ariogaloje valdžia įsteigė rusišką pradžios mokyklą.

➤ 1847 m. Ariogaloje pastatyta evangelikų liuteronų bažnyčia.

➤ 1850 m. Ariogalos kapinėse Plembergo dvarininkas Stasys Daugirdas pastatė mūrinę koplyčią, kurioje palaidoti Daugirdų giminės nariai. Šiose kapinėse palaidotas ir iškilus archeologas, istorikas, Kauno miesto muziejaus įkūrėjas Tadas Daugirdas (1852–1919).

➤ 1852 m. mieste veikė parapinė mokykla, 1853 m. ją lankė 56 mokiniai. Mokykla veikė iki 1863 m. Po to ji buvo uždaryta, o vietoje jos įkurta rusiška mokykla.

➤ 1831, 1863 m. Ariogalos krašto žmonės aktyviai dalyvavo sukilimuose. Jiems pralaimėjus, daugelis patyrė represijas.

➤ 1922 m. parengtas naujas Ariogalos miesto planas.

➤ 1933 m. Ariogaloje veikė paštas, du bankai, dvi lietuvių pradžios mokyklos (keturių ir dviejų komplektų), žydų mokykla.

➤ 1936 m. pro Ariogalą nutiestas Žemaičių plentas. Vykstant darbams, sutvarkyta netoli Ariogalos trykštančio šaltinio, kuris laikomas šventu, aplinka, padarytas nedidelis baseinėlis. 1972 m. naktį iš liepos 21 į 22 d. šalia šaltinio kaunietis V. Lažinskas pastatė metalinį apie aštuonių metrų aukščio kryžį. Greitai jis buvo nugriautas, tačiau Lietuvos atgimimo metais atstatytas. Netoliese, to paties kalno šlaite, 1937 m. buvo išbetonuoti Gedimino stulpai. Sovietmečiu juos mėginta sunaikinti, tačiau paminklas buvo tik užkastas žemėmis. 1989 m. Gedimino stulpai atstatyti.

➤ 1939 m. užbaigta statyti dabartinė Ariogalos katalikų šv. Mikalo arkangelo bažnyčia, kurią suprojektavo šveicarų architektas E. Peiris, o darbams vadovavo Graudas ir Pukys. Bažnyčios statyba rūpinosi klebonas Antanas Simanavičius. Į šią bažnyčią buvo perkeltas Kauno šv. Mikalojaus bažnyčios centrinis altorius.

➤ 1940 m. Ariogalos parapijai priklausė 437 katalikai.

➤ Antrojo pasaulinio karo metais naciai nužudė visus nespėjusius pasitraukti Ariogalos žydus, nemažai sovietų valdžios rėmėjų (iš viso apie 700 žmonių).

➤ 1861–1950 m. Ariogala buvo valsčiaus centras.

➤ 1950–1962 m. Ariogala buvo Ariogalos rajono centras. Po to jo teritorija valsčiaus teisėmis prijungta prie Raseinių rajono.

➤ 1968 m. įkurta bendrovė „Ariogalos gelžbetonis“ ir Raseinių

Nuotraukose (iš kairės): Mūro kryžius Ariogaloje, paminklas Chlevinskiui Ariogalos kapinėse (abi nuotraukos darytos 1936 m., saugomos Kultūros paveldo centro archyve); Daugirdų šeimos koplyčia Ariogalos kapinėse. M. Sakalausko nuotrauka, 1991 m.; A. Čikaitės-Rusininės suprojektuota koplytėlė Lietuvos partizanams Ariogalos apylinkėse. J. Danausko nuotrauka iš Raseinių krašto istorijos muziejaus rinkinių

➤ 1884 m. Ariogaloje įsteigta evangelikų liuteronų parapija.

➤ 1885 m. Ariogaloje pastatyta evangelikų liuteronų bažnyčia.

➤ 1878 m. Ariogaloje įsteigta berniukų mokykla.

➤ 1880 m. Ariogaloje pradėjo veikti paštas.

➤ 1897 m. Ariogaloje buvo 2 376 gyventojai.

➤ 1907 m. Ariogaloje įsteigtos berniukų ir mergaičių mokyklos.

➤ 1908 m. „Saulės“ draugija Ariogaloje įsteigė lietuvišką mokyklą. 1933 m. ją lankė 185 mokiniai.

➤ 1915 m. sudegė Ariogalos Romos katalikų bažnyčia.

➤ 1915 m. Plembergo dvaro apylinkėse vyko mūšiai. Žuvusieji (apie 400 rusų karių) palaidoti buvusio dvaro sode ir lankoje.

➤ 1923 m. Ariogaloje įsteigta žydų mokykla.

➤ 1918 m. gruodžio 16 d. išrinkta pirmoji Ariogalos valsčiaus valdyba.

➤ 1918–1948 m. Ariogaloje veikė pradinė mokykla, kuri 1948–1949 m. turėjo gimnazijos teises. Dabar Ariogaloje veikia vidurinė mokykla.

siuvinimo įmonės „Šatrija“ cechais.

➤ 2001 m. Ariogaloje gyveno 3 697 žmonės (1 743 vyrai ir 1 954 moterys). Pastaraisiais metais gyventojų skaičius mieste didėja.

➤ 2001 m. lapkričio 15 d. LR Prezidentas Valdas Adamkus dekretu patvirtino Ariogalos herbą.

➤ 2002 m. Ariogaloje pradėjo veikti UAB „Skorgenes“.

➤ Ariogalai priklauso 482 ha teritorija. Čia yra 3550 gyventojų. Mieste – 44 gatvės (bendras ilgis 22 km), iš jų 12 asfaltuota.

➤ Ariogalos kaimiškoji seniūnija dabar užima 29 823 ha plotą. Čia – apie 4 700 gyventojų. Iš viso šioje seniūnijoje yra 93 kaimai ir miesteliai. Didžiausi iš jų: Gėluva, Butkiškė, Paliepai, Verėduva, Didžiuliai, Plikiai, Milašaičiai.

➤ Ariogalos mieste daug žalumos. Čia yra du parkai, o trečiasis – netoli miesto buvusio Čekuvos dvaro teritorijoje.

➤ Pastaraisiais metais Ariogalą garsina Dainų slėnyje vykstantys rajoniniai, respublikiniai tremtinių ir politinių kalinių sąskrydžiai, įvairūs kultūriniai renginiai.

Ariogalos seniūnijos piliakalniai

DAUGĖLIŠKIO PILIAKALNIS

„Piliakalnis įrengtas Gynėvės dešiniajame krante (dabar tvenkinys), jos santakoje su bevardžiu upeliu. Aikštelė trapecinė, pailga Š–P kryptimi, 25 m ilgio, 11 m pločio Š pusėje bei 3 m pločio P dalyje, žemėjanti P kryptimi. Jos Š gale supiltas 11 m ilgio, 0,5 m aukščio, 7 m pločio pylimas, už kurio iškastas 4 m pločio 0,5 m gylio griovys. Už šio griovio supiltas antras 20 m ilgio, 0,3 m aukščio, 7 m pločio pylimas, už jo iškastas antras 25 m ilgio, 5 m pločio, iki 0,5 gylio griovys. Už jo yra 12 m pločio trečio pylimo vieta, už jo buvęs 6 m pločio, 1,5 m gylio griovys (jų liekanos matyti tik V šlaite, viršuje jį visiškai sulyginti). Šlaitai statūs, iki 20 m aukščio, į P nuo aikštelės dar yra 30 m ilgio palengva į PV žemėjantis šlaitas – greičiausiai likusi nenuplauta piliakalnio šlaito dalis. Piliakalnis labai apardytas arimų, šlaitai nuslinkę į upelį, R aikštelės dalis nuplauta. Jis apaugęs mišriu mišku, aikštelė prakirsta.

1996 m. A. Strazdas pirmajame pylime iškasė 4 m² šurfą, 15–20 cm gylyje rado molio tinko gabalų sluoksni.

Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia.

Pasiekiamas iš senojo Ariogalos–Lesčių plento (196) prieš Gynėvę pasukus į dešinę (PV), pavažiavus 400 m iki sodybos, nuo jos paėjus 150 m lauku kairiau (PV) (yra miško pakraštyje).“

BAŽAVALĖS PILIAKALNIS

XX a. pr. Bažavalės piliakalnį nuotraukose yra įamžinęs L. Kšivickis (VDKM, inv. nr. 2337).

„Piliakalnis (Barsukalnis) įrengtas Dubysos dešiniojo kranto aukštutinės terasos krašte, bevardžio Dubysos intako kairiajame krante. Šlaitai statūs, 10 m aukščio. Aikštelė keturkampė, orientuota ŠR–PV kryptimi, 10 m ilgio, 11 m pločio. Aikštelės V pusėje supiltas 2 m aukščio, 22 m pločio kūgio formos pylimas, kurio 5 m aukščio išorinis šlaitas leidžiasi į 10 m pločio, 0,3 m gylio griovį. PR, ŠR ir ŠV šlaituose, 5 m žemiau aikštelės yra 3 m pločio terasa. Piliakalnis apardytas arimų, griovys – bulviarūsių. Jis dirvonuoja, Š šlaitas apaugęs lapuočiais.

ŠV ir PV papėdėse, 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė. 200 m į P nuo piliakalnio yra IV–VI a. Kalniškių senkapis, tyrinėtas 1985, 1989–2004 m.

Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia.

Pasiekiamas iš Ariogalos–Verėduvos plento (196) pasukus į kairę (P) link Turbinavo, čia, kiek neprivažiavus autostrados, pasukus į kairę (ŠR), pavažiavus 1,3 km iki posūkio į dešinę (PR), toliau 400 m iki sodybos, nuo jos paėjus 100 m į PR.“

GĖLUVOS PILIAKALNIS

Šis piliakalnis žinomas ir Birutkalnio vardu. Jį 1906 m. žvalgė, fotografavo L. Kšivickis (nuotraukų yra VDKM), o 1961 m. – Lietuvos istorijos instituto archeologai. Piliakalnis „įrengtas Dubysos kairiojo kranto aukštutinėje terasoje esančiame kranto kyšulyje. Aikštelė trapecinė, lenktu V šonu, pailga ŠR–PV kryptimi, 82 m ilgio, 20 m PV gale, 40 m pločio – ŠR. Jos ŠR pusėje supiltas tiesus 42 m ilgio, 2 m aukščio, 9 m pločio pylimas, už kurio iškastas

7,5 m pločio, 2 m gylio griovys ir supiltas antras 33 m ilgio, 2 m aukščio, 8 m pločio pylimas. Pylimų galai buvo sujungti 1 m aukščio skersiniu pylimėliu. 3 m žemiau aikštelės, šlaite yra 5 m pločio į išorę per 1,2 m nuolaidėjanti terasa. Šlaitų viršutinė dalis 3–4 m aukštyje išlyginta. Šlaitai statūs, 20 m aukščio. Pylimai perkasti 6,5 m pločio grioviu padarant įvažiavimą į aikštelę. Aikštelė dirvonuoja, šlaitai ir pylimai apaugę lapuočiais.

ŠR papėdėje, 2 ha plote yra papėdės gyvenvietė. PV papėdėje yra III–V a. kapinynas (tyrinėtas 1998 m.). 400 m į PR yra X–XVII a. senkapis (tyrinėtas 1974 ir 1996 m.).

Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia.

Pasiekiamas Ariogalos–Gėluvos plentu (196), Gėluvoje, prieš aiškesnį posūkį į kairę, pasukus keliuku į dešinę (PV), už 200 m.“

Į pietryčius nuo šio piliakalnio, ant gretimos aukštos kalvos, kelio į Čekiškę dešinėje pusėje yra buvęs senkapis (gal net keletas pilkapių). Jie suardyti XVI a., kai buvo statomi kalvinų susirinkimų namai ir šalia jų XVI–XVII a. laidojami mirusieji, o vėliau dirbant žemę. 1936 m. iš šių senkapių į muziejus pateko keletas III–IV a. ir IX–XII a. kapams būdingų radinių. Šiuos senkapius savo raštuose mini ir P. Tarasanka. 1974 m. Lietuvos istorijos instituto archeologai, vadovaujami V. Urbonavičiaus, buvusios kalvinistų bažnyčios vietoje ir šalia jos ištyrė 4 200 m² plotą. Kasinėjimų metu aptikta 370 XVI–XVII a. kapų, tarp jų ir 3 apardyti V–VI a. griautiniai kapai, bei keletas pavienių kapų.

GINAIČIŲ PILIAKALNIS

Šis piliakalnis daugelio žinomas Kalniškių vardu. Netoli šio piliakalnio yra buvusi Ginaičių dvaro sodyba, anksčiau būta ir Ginaičių kaimo. „Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje Alėjos ir Dubysos santakoje. Aikštelė pailga R–V kryptimi, 15x17 m dydžio, 2,5 m žemesne R dalimi. Išliko tik jos centrinė dalis, nes šonai ir R galas nuplauti, likęs iki 100 m ilgio ties pagrindu žemėjantis kyšulys – buvęs kalvos pagrindas. Aikštelės V gale supiltas 12 m ilgio, 2 m aukščio, 6 m pločio pylimas, kurio išorinis 2 m aukščio šlaitas leidžiasi į 15 m ilgio, 12 m pločio, 1,5 m gylio griovį. Šlaitai statūs, 30–35 m aukščio. Piliakalnis apaugęs tankiais lapuočiais medžiais ir krūmais, žinomas ir Kalniškių vardu. Datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia. Pasiekiamas Ariogalos–Verėduvos plentu (196), už sodų dešinėje iškart pasukus į dešinę (Š), už 550 m – kairę (ŠR), pavažiavus tiesiai iki sodybos 1 km (yra 100 m į ŠV nuo sodybos, kitapus griovos).“

KAJĖNŲ PILIAKALNIS

„Piliakalnis (Kaukuras, Švedų Bokštas) įrengtas aukštumos kyšulyje, Šventupio kairiajame krante, prie jo santakos su bevardžiu upeliu. Aikštelė trikampė, orientuota R–V kryptimi, 16 m ilgio, 18 m pločio V krašte. Čia supiltas 18 m ilgio, 2,5 m aukščio, 13 m pločio pylimas, kurio išorinis 4 m aukščio šlaitas leidžiasi į 38 m ilgio, 8 m pločio, 2 m gylio griovį, už kurio supiltas antras 0,5 m aukščio, 4,5 m pločio pylimas. Šlaitai statūs, 14 m aukščio. Piliakalnis apaugęs pušimis, P aikštelės dalis dirvonuoja.

300 m į ŠV nuo piliakalnio yra II–IV a. pilkapynas (tyrinėtas 1970 m.). 450 m į ŠV nuo piliakalnio yra X–XVII a. kapinynas (tyrinėtas 1970 ir 1999 m.). Datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia. Pasiekiamas Verėduvos–Tarosų keliu miške pervažiavus Šventupį, už jo paėjus į dešinę (R) palei apleisto karjero kraštą ir toliau mišku 500 m.“

(Atkelta iš 5 p.)

- 1933 m. Raseiniuose įsteigtas Jono Basanavičiaus liaudies universitetas.
- 1934 m. miesto centre K. Lukšio rūpesčiu atidarytas kino teatras „Romuva“.
- 1932 m. Raseiniai gavo II eilės miesto teises.
- 1933 m. Raseiniuose buvo 48 gatvės, 705 namai, veikė 2 gimnazijos, žemesnioji žemės ūkio mokykla, 4 pradinės mokyklos, 2 ligoninės, 3 vaistinės, kino teatras, pieninė, 2 gariniai malūnai su lentpjūvėmis, po 2 odų, kailių, vaisvandenių ir saldainių įmonės.
- 1934 m. Raseiniuose pastatyti nauji pašto rūmai (architektas K. Dušauskas-Duž).
- 1934 m. Raseiniuose, buvusioje Rinkos aikštėje, pastatytas aukščiausias (13 m.) Nepriklausomybės paminklas Lietuvoje – „Žemaitis“, simbolizuojantis žemaičių stiprybę ir atkaklumą kovoję už laisvę (skulptorius V. Grybas). Postamente iškalti žodžiai: „AMŽIAIS BUDĖJAU IR VĖL NEPRIKLAUSOMYBĘ LAIMĖJAU“. Paminklas atidengtas 1934 m. birželio 24 d., dalyvaujant 25 tūkstančiams žmonių. Paminklą pašventino Kauno arkivyskupas J. Skvirckas. Nuo to laiko ši aikštė – svarbiausia Raseinių miesto visuomenės susibūrimų vieta.
- 1935 m. Raseiniuose buvo 5 516 gyventojų.
- 1937 m. atnaujinta 1642 m. pastatyta mūrinė dominikonų bažnyčia. Šis pastatas vienas iš nedaugelio senųjų miesto statinių, išlikusių iki mūsų dienų.
- 1939 m. liepos 4 d. atidarytas Žemaičių plentas, nauji Raseinių gimnazijos rūmai (projekto autorius raseiniškis Adolfas Lukošaitis). Tais metais Raseiniuose buvo 6 217 gyventojų.
- 1940 m. birželio 15 d. Raseiniuose pasirodė pirmieji sovietų tankai – prasidėjo pirmoji sovietų okupacija. Tais metais Raseiniuose buvo apie 7 000 gyventojų.
- 1941 m. birželio 14-osios naktį Raseinių krašte prasidėjo pirmasis masinis gyventojų trėmimas.
- 1941 m. birželio 22 d. iš Raseinių kalėjimo buvo išvežta, vėliau Petropavlovsko kalėjime nukankinta ir sušaudyta apie 60 kalinių.
- 1941 m. birželio 23 d. Raseinių kraštą užėmė hitlerinė kariuomenė – prasidėjo vokiečių okupacija.
- 1941 m. vasarą Raseinių krašte prasidėjo žydų genocidas. Antrojo pasaulinio karo metais čia buvo sunaikinta žydų bendruomenė, jų materialinė ir dvasinė kultūra.
- Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Raseiniai buvo tapę vokiečių ir rusų įnirtingų kautynių vieta. Miestas keletą kartų ėjo iš rankų į rankas. Buvo sudeginta ir sugriauta apie 90 proc. visų miesto pastatų. V. Grybo sukurtas paminklas „Žemaitis“ liko nepaliestas.
- 1944 m. rudenį prasidėjo antroji sovietų okupacija. Po karo Raseiniai buvo taip stipriai sugriauti, kad visos apskrities centro įstaigos laikinai buvo perkeltos į Šiluvą ir kurį laiką veikė ten.
- 1944 m., sovietų kariuomenei vėl įžengus į Lietuvą, dar tebevykstant Antrajam pasauliniam karui, Lietuvoje, taip pat ir Raseinių rajone, prasidėjo žmonių trėmimai į Sibirą, Vidurinę Aziją. Trėmimai tęsėsi iki 1953 m.
- 1944–1954 m. Raseinių rajono teritorijoje veikė Lietuvos partizanų Jungtinė Kęstučio apygarda.
- 1945 m. įkurta Raseinių spaustuvė ir laikraščio redakcija. Balandžio 21 d. išleistas pirmasis laikraščio „Stalinietis“ numeris.
- Po Antrojo pasaulinio karo Raseinių apskritis reorganizuota,

įkurtas Raseinių rajonas, jo centru 1950 m. tapo Raseiniai. Po karo parengtas naujas miesto užstatymo planas.

- 1954 m. buvusio Raseinių kalėjimo patalpose pradėjo veikti profesinė technikos mokykla.
- 1955 m. pradėjo veikti Raseinių siuvimo fabrikas „Šatrija“.
- 1959 m. mieste buvo 6 242 gyventojai, 1963 m. – 6 900.
- 1962 m. prie Raseinių rajono prijungtas Ariogalos rajonas.
- 1962 m. balandžio 26 d. išleistas pirmasis rajono laikraščio „Naujas rytas“ numeris.
- 1966 m. pastatyta Raseinių II-oji vidurinė mokykla.
- 1970 m. rajone buvo 53 072 gyventojai.
- 1975 m. įkurtas Raseinių kraštotyros muziejus.
- 1988 m. birželio 3 d. Raseiniuose įkurta Lietuvos Persitvarkymo sąjūdžio (LPS) iniciatyvinė grupė.
- 1988 m. liepos 28 d. Ariogaloje įvyko LPS Raseinių rajono steigiamasis susirinkimas. Jame dalyvavo apie 150 žmonių. Į Sąjūdžio Raseinių iniciatyvinę grupę užsirašė 37 asmenys. Rugsėjo 4 d. vykstant susirinkimui joje liko 29 nariai. Pagrindinė Sąjūdžio nuostata buvo „visi, kas remia LPS iniciatyvas, jam priklauso“. Raseiniškiai sąjūdiečiai tais metais itin rūpinosi Dubysos apsauga nuo teršimo, miesto gatvių tvarkymu, Maironio tėviškės atstatymu, pertvarka Lietuvoje. Iki 1988 m. pabaigos rajone įsikūrė 22 LPS rėmimo grupės.
- 1988 m. spalio 29 d. Žemaičių aikštėje iškelta Tautinė trispalvė vėliava.
- 1988 m. gruodžio 16 d. išleistas pirmasis LPS Raseinių rajono tarybos informacinis biuletenis „Dubysa“. Jo leitmotyvu tapo J. Marcinkevičiaus posmas „Nulijo padubysiais. / Atsivėrė dvasia ir nulijo“.
- 1989 m. sausio 21 d. įkurtas tremtinių klubas „Garsas“.
- 1989 m. vasario 5 d. įvyko LPS Raseinių rajono konferencija.
- 1989 m. birželio 22 d. gražintas originalus užrašas ant „Žemaičio“ paminklo – „Amžiais budėjau ir vėl nepriklausomybę laimėjau“.
- 1989 m. perstatytas Maironio tėviškės gyvenamasis namas. 1991 m. jo tėviškėje ir gimtinėje pastatyta 11 kopyltstulpių ir kryžių.
- 1989 m. Raseiniuose atidaryta „Šaltinio“ vidurinė mokykla.
- 1990 m. Raseiniai pradėjo naudoti savo senąjį istorinį herbą. Daugeliui miesto gatvių sugrąžinti senieji pavadinimai.
- 1991 m. atidengta skulptūrinė kompozicija „Negrįžusiems iš tremties“, sutvarkyti Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių kapai, pastatyti nauji kryželiai Raseinių civilinėse kapinėse.
- 1992 m. įkurtas Dubysos regioninis parkas.
- 1993 m. rugsėjo 7 d. Šiluvoje lankėsi popiežius Jonas Paulius II. Įamžinant Popiežiaus apsilankymą, 1994 m. Šiluvoje pastatytas kryžius (sukūrė tautodailininkas R. Ramanauskas).
- 1995 m. paminėtos Virtukų mūšio 50-osios metinės, Vedeko ažuolyne atidengtas paminklas. Raseinių krašto istorijos muziejuje atitartyta ekspozicija, išsamiai pristatanti Jungtinės Kęstučio apygardos partizanų veiklą.
- 1997 m. Raseinių kapinėse pastatytas paminklas Nežinomiems partizanams.
- 1999 m. Raseiniuose įkurta Žemaičio gimnazija.
- 2002 m. balandžio 12 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu patvirtintas dabartinis Raseinių miesto herbas.
- 2003 m. sausio 1 d. Raseiniuose buvo 12 442 gyventojai, rajone – 43 762, o 2006 m. sausio 1 d. Raseiniuose – 12 324 gyventojai, rajone – 42 691.

RASEINIŲ

ADMINISTRACINĖ, POLITINĖ IR
SOCIALINĖ RAIDA XIII–XVI A. | P.

DR. ARTŪRAS DUBONIS

POLITINĖ ADMINISTRACINĖ RASEINIŲ ŽEMĖS RAIDA

Karaliaus Mindaugo aktuose Raseinių žemė minima tris kartus ir vieną kartą jo dovanojimus Livonijos ordinui patvirtinančiame popiežiaus rašte. Tokios ankstyvų duomenų gausos galėtų pavydėti ne viena Lietuvos vietovė. Ką jie pasako apie Raseinius?

1253 m. liepos mėn. karalius Mindaugas už karinę pagalbą ir sąjungą padovanojo Livonijos ordinui dalį Žemaitijos žemių: „[...] idant pagirtinai būtų galima baigti tai, kas mūsų buvo pradėta, ir tvirta ranka sugebėtume atremti tuos, kurie priešinasi tikėjimui ir griaua mūsų karalystę, pamatėme, kad mums būtina minėto magistro ir brolių pagalba, kurią ir jie patys, davę priesaiką, tvirtai pažadėjo mums suteikti [...]. Ir nors [šio] ordino minėtų brolių karo tarnyba yra įkurta prieš tikėjimo ir Bažnyčios griovėjus, ir jie patys yra pasiruošę suteikti savo pagalbą veikiau mums nei kitiems krikščionims, kad būtų atremti tikėjimo priešai, be jokių [mūsų] įsipareigojimo sąitų kaip pakankamą atlygį sau matydami amžinąjį gyvenimą, bet idant galėtų, teikdami mums pagalbą, veiksmingiau įvykdyti savo įsipareigojimą, kuris mums šiose naujose aplinkybėse labai reikalingas, su savo pavaldėtojų pritarimu suteikėme jų ordinui žemiau išvardytas žemes, kurias laisvai ir nekludomai valdytų per amžius, su sąlyga, kad minėti broliai savo lėšomis asmeniškai ir sutelktais su kariais kalaviju, pagalba ir patarimu per amžius palaikytų mus ir mūsų karalystės teisėtus įpėdinius prieš mūsų pačių ir tikėjimo priešus. Savo ruožtu mes ir mūsų įpėdiniai taip pat įsipareigojame minėtiems broliams. O žemių vardai yra šie: pusė Raseinių, pusė Laukuvos, pusė Betygalos, pusė Ariogalos, pusė Dainavos, visa Kuleinių [žemė], visa Karšuva, visa Kražių [žemė], visa Nadruva, visa Veisiejų [žemė], visa Vangių [žemė] [...] (*išvertė Darius Antanavičius*)¹. Popiežius Inocentas IV 1253 m. rugpjūčio 21 d. Asyžiuje patvirtino šią Lietuvos karaliaus Mindaugo duotį². Netrukus, iki 1254 m. kovo 12 d., likusią pusę Raseinių, Betygalos ir Laukuvos žemių Mindaugas kaip bažnytinę beneficiją padovanojo Lietuvos vyskupui Kristijonui aprūpinti³. Po mėnesio atsirado 1254 m. balandžio 6 d. aktas, kuriuo vyskupas Kristijonas Livonijos ordinui padovanojo savo teisę rinkti čia bažnytinę dešimtinę. Jis pranešė, kad: „[...] mąstydami, ko reikia jos (Lietuvos vyskupijos – autoriaus pastaba) plėtrai, savo akimis išvydome, kad be Švč. Marijos Vokiečių ordino brolių [...] pagalbos minėta vyskupystė negali plėstis ir nieku būdu negali nė išlikti, idant minėti broliai uoliau gintų mus ir mūsų vyskupystę nuo priešų antpuolių ir būtų galima stipriau pastūmėti tikėjimo reikalą, perleidžiamę jiems visam laikui [savo] teisę į dešimtinę iš tų žemių, kurias gavo ir valdo iš šviesiojo valdovo viešpaties Mindaugo, Lietuvos karaliaus [...]. Todėl, kai iš savo priedermės lankysime jų bažnyčias, mums, atvykstantiems

su dvylika raitelių, o mūsų arkidiakonui – su septyniais raiteliais, kartą per metus turės parūpinti būtinų dalykų [...] (*išvertė Darius Antanavičius*)“⁴. 1257 m. karalius pakartojo 1253 m. liepos mėn. dovanojimų Livonijos riteriams Žemaitijoje aktą⁵. Galiausiai 1259 m. rugpjūčio 7 d. nauju aktu jis jiems atidavė visą Žemaitiją, išskyrus Lietuvos vyskupui ten dovanotas beneficijas⁶. Jais pietų ir pietvakarių Žemaitija kartu su Raseiniais buvo atskirta nuo Lietuvos karalystės ir atiteko Livonijos ordinui. Vėliau XIV a. pab. – XV a. pr. kryžiuočių derybininkai šiuos Mindaugo aktus kaišiojo Jogailos ir Vytauto atstovams, grįsdami savo teises Žemaičiuose⁷.

Štai visi dokumentai ir pagrindinė informacija.

RASEINIŲ ŽEMĖS TERITORINĖ ADMINISTRACINĖ RAIDA

Ji jau šiek tiek atskleista. XIII a. viduryje karalius Mindaugas buvo nominalus Žemaitijos valdovas. Livonijos ordinui būtent iš jo tenka gauti teises į žemaičių žemes. Anot Edvardo Gudavičiaus, Raseiniai, Ariogala ir Betygala iš pradžių galėjo priklausyti stambiausiam, iki XIII a. vidurio mirusiam Žemaičių kunigaikščiui Erdvilui (Gerdvilui, Girdvilui), kaip jo tėvonijos rytinėje pietų Žemaitijoje dalis. E. Gudavičius mano, kad Mindaugo kare su kitu iškilusiu žemaičių kunigaikščiu Vykintu, Erdvilo žemaičiai palaikė Lietuvos valdovą. Palaikymo priežastimi galėjo būti Erdvilo palikuonių reakcija į Vykinto, naujo žemaičių politinio vado, spaudimą. Toks dviejų trijų (šalia Erdvilo ir Vykinto, dar Bullionys iš Šiaulių žemės) Žemaitijos kunigaikščių tarpusavio priešiškas, skirtingi santykiai su Lietuvos valdovu sustabdė didesnio politinio Žemaitijos junginio formavimąsi ir nulėmė jo suskilimą į smulkesnes valdas. Iš palankiojo Mindaugui Erdvilo kunigaikštystės atsirado Raseinių, Ariogalos, Betygalos žemės ir kitos⁸. Žvelgiant į Raseinius, Ariogalą, Betygalą ir Laukuvą Mindaugo aktuose skiriamas pirmąsias vietas ir prisimenant XIII a. dokumento sudarymo specifiką – asmenis ir vietoves išvardyti pagal jų socialinę, politinę ir kt. reikšmes, galime konstatuoti išskirtinę minėtųjų Žemaitijos vietovių reikšmę jų santykiuose su Lietuvos valdovu XIII a. Ji gali paliudyti ir glaudžius ryšius su Mindaugu, vadinasi, tam tikrą karaliaus nuoširdumą skiriant čia beneficijas vyskupui Kristijonui ir atsilyginant žemėmis Livonijos ordinui už paramą. Tačiau karaliaus norams šis kraštas nepakluso. Raseiniai, kaip ir visos žemaičių žemės, pakilo į karą su Livonijos ordinu. Šis pasipriešinimas baigėsi Durbės pergale 1260 m. liepos mėn. ir žemaičių įtikinto karaliaus Mindaugo atsimetimu nuo krikščionybės.

Jei naujųjų žemių teritorinę administracinę sandarą palyginsime su XIII a. vidurio kuršių, kurių žemėje kartu su centrine pilimi buvo nuo keliolikos iki kelių dešimčių gyvenviečių⁹, tai tų laikų Raseiniuose, kaip nedidelėje žemėje, galėjo būti ne daugiau kaip dvi dešimtys gyvenviečių ir gyventi vienas kitas tūkstantis žmonių. Atlikus gilesnius istorinius, geografinius tyrimus, seniausio sluoksnio gyvenvietės būtų galima išskirti. Tarp jų kartu su Raseiniais galime paminėti Geišius, Šiluvą, Padubysį, Žiemygalą, Kalnųjus, Pramedžiavą, Pašaltuonio gyvenvietes.

Raseinių ir kaimyninių teritorijų karinę politinę istoriją XIII a. papildo netiesioginiai duomenys apie žemaičių raseiniškių dalyvavimą kovose su Livonija, remiant žiemgalių sukilimus. Žiemgaliai pralaimėjo. XIII a. 8–9 dešimtečiais į Žemaitiją atvyko ir čia įsikūrė nuo dviejų iki keturių žiemgalių pabėgėlių grupių. Seniausia žinia apie žiemgalių gyvenvietes Lietuvos Didžiojoje Kunigaikšt- (Nukelta į 18 p.)

(Atkelta iš 17 p.)

tystėje datuojama 1323 m. Tuomet kryžiuočiai užpuolė Žiemygalos vietovę (*campum Semegallie*), kur tikėjosi aptikti šienaujančius lietuvius. Šis *campus* plytėjo kairiajame Nemuno krante, prieš Paštuvos pilį (vietovės prie Vilkijos)¹⁰. Antra žiemgalių vietovė žinoma Viduklės valsčiuje, minima 1385 m. kaip *Landē Szemgallen, Semegallen*¹¹. Trečioji Žiemygalos teritorija plytėjo Ariogalos valsčiuje, ir XVI a. II p. pusės dokumentuose dažnai pavadinama apylinkė. Tai neabejotinas *laukas*. Jis turi teritorinio administracinio komplekso požymių, t. y. žemesnio pavaldumo grandis: Ugionių, Lapšainių, Lesčių dvarus. Pati Žiemygalos vardu pavadinta gyvenvietė yra Raseinių rajono Verėduvos apylinkių dešiniajame Dubysos krante, į pietvakarius nuo Betygalos. Jos sudėtyje buvę Ugioniai stovi kairiajame Dubysos krante, į šiaurės vakarus nuo Ariogalos. Tame pačiame upės krante, prie Mūkės upelio žiočių, stovėta Burčių dvaro su Maškiškių (dabartinės Mašliškės?) arimais. Vadinasi, Žiemygala vadinamas laukas Ariogaloje XVI a. buvo: a) išsidėstęs abipus Dubysos, b) užgriebęs plotą tarp Ariogalos, Betygalos, net Raseinių. Kita vertus, šis Žiemygalos laukas kadaise galėjo apimti gerokai didesnius žemės plotus, nei juos atskleidė XVI a. II p. šaltiniai. Šiame krašte gyvenus žiemgalius mena jiems būdingas, chrestomatiniu žiemgalizmu laikomas *Žagarės* vietovardis (į pietryčius nuo Kalnujų, Raseinių r.). Gali būti, jog vien dėl to dalis šios teritorijos iš seniau galėjo priklausyti Raseinių valsčiui, todėl tų laikų dokumentuose atsirado painiavos, kuri tarsi kalbėtų apie dar vieną žiemgalių teritoriją prie Raseinių. Šiaip jau tarp Raseinių ir Ariogalos egzistavo vienas teritorinis administracinis gyvenviečių kompleksas, vardu Žiemygala¹².

Viduklės, Ariogalos – gal net užgriebiant Raseinius – valsčiuose egzistavo du Žiemygalos laukai, du šių valsčių sudėtiniai teritoriniai administraciniai vienetai. Žemaičiai buvo ištikimi žiemgalių padėjėjai kovoje su Livonijos ordinu XIII a. II p. Žiemgalius pabėgėlius Ariogalos ir Raseinių apylinkėse galėjo apgyvendinti kovos sąjungininkai, šių vietų gyventojai. Kartu šis faktas rodo, kokia sudėtinga turėjo būti aptariamojo regiono teritorinė administracinė raida: žemės ar valsčiai didėjo arba mažėjo, juose egzistavo gana autonominiai dariniai, pvz., Žiemygalos, kurie lyg ir užsiklodavo ant vietinės teritorinės struktūros, lyg ir būdavo į ją įsiurbiami. Tačiau XIII a. viduryje susiformavusios Raseinių, Ariogalos žemės, vėliau valsčiai, buvo labai stabilūs teritoriniai administraciniai dariniai. Nepakitę jie išliko per visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpį ir vėliau. Su Raseiniais paminėtų Laukuvos, Betygalos žemių išnykimas, Karšuvos žemės sumažėjimas liudija, koks likimas galėjo ištikti mūsų aptariamąjį regioną. Pavyzdžiui įrodyta, kad Raseiniai XV a. „prarijo“ gana savarankišką Pramedžiavos valsčiųą (žemelę arba lauką), istorijos šaltiniams žinomą nuo 1370 m.¹³

Žemaitija buvo išskirtinai savarankiškas politinis vienetas, kuris iki pat XV a. vidurio nebuvo prisijungęs prie Lietuvos. Todėl kitoks buvo ir jos administravimas. Pagrindiniai bruožai: nominali didžiojo kunigaikščio valdžia (konkretūs uždaviniai galėjo būti realizuojami jėga) ir labai didelis žemių savarankiškumas. Žemių laisvuosius žmones valdė jų diduomenė¹⁴. Būtent su ja pirmiausia ir tekdavo tvarkyti reikalus Vilniui. Įvesti savo administracinės įtakos židinius Žemaitijoje XIV a. valdovui pavyko tik iš dalies ir tik teritorijose, kurios XIII a. pab. ėmė flirtuoti su Vokiečių ordinu. Tai buvo žemės į vakarus nuo Raseinių: Viduklė, Karšuva, Jūros upės žemu-

pys¹⁵. Vilniaus įtakos plėtimą lydėjo kruvini mūšiai. Bet Raseinių negalime pavadinti provokiškai orientuotais, nes nėra jokių žinių apie didžiojo kunigaikščio atramines bazes šioje žemėje. Galime pastebėti vieną tendenciją: XIII a. viduryje neabejotinai egzistavę Raseinių žemės išskirtinumo požymiai dėl jos gyventojų tam tikro palankumo didžiajam kunigaikščiui neišnyko ir vėl pasirodė Vytauto laikais (1392–1430). Trys Raseinių žemės didikai Žaudinys, Klausigaila ir Asteika, kaip Vytauto vasalai, pasirašė Žemaitijos ir Vokiečių ordino prekybos sutartį 1390 m. gegužės 26 d.¹⁶ Vytautas tuo metu buvo prisiglaudęs pas kryžiuočius, kovodamas su Jogaila dėl valdžios Lietuvoje, tačiau žemaičiai jį palaikė. Tarp trijų raseiniškių tuomet buvusiam Klausigailai 1409 m. buvo lemta tapti vienu iš Vytauto įkvėpto išsivaduojamojo sukilimo prieš kryžiuočius vadu¹⁷. Raseiniai, kartu su Kražiais, Vidukle ir Ariogala, Vytauto laikais – rimtas administracinis politinis centras ir valdovo atrama Žemaitijoje¹⁸. Požalginę Žemaitiją valdė jau didžiojo kunigaikščio įsteigta administracija: kraštą – seniūnas, valsčius – tijųnai¹⁹. Tačiau Vytauto sukurta Raseinių valdymo forma skyrėsi. Joks tijųnas Raseinių nevaldė, nors ir žinome, kad būta Ariogalos, Kražių tijųnų. Raseinius ir toliau valdė didžiojo kunigaikščio vietininkas, kuris pirmiausia buvo jo dvaro Žemaitijoje – Skirsnemunės – vietininkas arba valdytojas (seniūnas) – seniausi duomenys apie tai siekia XV a. vidurį²⁰. Mes tik galime spėlioti apie šito administracinio Raseinių išskyrimo priežastis, bet tarp jų tikrai įsidėmėtinas 1418 m. prastųjų žmonių sukilimas prieš didžiojo kunigaikščio socialinę politiką²¹. Manau, kad dėl to buvo nustatyta tvirtesnė valsčiaus kontrolė iš Vilniaus²². Pirmųjų Žemaitijos parapijų įsteigimas taip pat liudija apie išskirtinius teritorijų ryšius su didžiuoju kunigaikščiu.

Raseinių bažnyčia minima tarp pirmųjų Žemaitijoje, funduotų 1416–1421 m.²³ Be to, kartu su žemėmis dešimt žmonių iš Raseinių 1421 m. birželio 22 d. Vytautas padovanoja Medininkų vyskupui ir kapitulai²⁴.

Po Vytauto mirties Raseinių svarba nebe tokia ryški, nes XV a. juos užgožė neoficialūs Žemaitijos centrai: su Kęsgailomis susiję Kražiai ir Žemaičių vyskupo Medininkai.

Antroje XVI a. pusėje Raseinių valsčius buvo vienas iš didžiausių Žemaitijoje, daug bajorų turintis ir tankiai apgyvendintas²⁵. Po 1564–1566 m. valstybės administracinių ir teismų reformų turėjo būti įsteigtas nuolatinis Žemaitijos žemės teismo, administravimo ir krašto seimelio centras. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovai pasirinko Raseinius: pirmiausia Henrikas Valua 1574 m. įpareigojo žemaičių bajorus rinktis į seimelius Raseiniuose; 1579 m. balandžio 17 d. Steponas Batoras bajorijai įsakė, čia susirinkus, išrinkti savo atstovus į Respublikos seimą; 1581 m. iš Nemakščių į Raseinius perkeltos žemės ir pilies teismų knygos, Raseiniuose darbą pradėjo žemės ir pilies teismai²⁶. Taip anksčiau sumegztos teritorinės administracinės tradicijos XVI a. pabaigoje sąlygojo tai, kad Raseiniai tapo Žemaitijos administraciniu centru, sostine.

SOCIALINĖ RASEINIŲ ŽEMĖS RAIDA

Mindaugo aktai ir kiti šaltiniai atskleidžia žemaičių poziciją christianizacijos atžvilgiu XIII a. viduryje. Dėl pastarosios yra labai iškalbingas, 1255 m. užrašytas apibūdinimas, esą Žemaitijoje Dievo žodis niekada nebuvo skelbtas be kalavijo²⁷. Čia neabejotini vyskupo Kristijono įspūdžiai iš Raseinių, Betygalos ir Laukuvos žemių 1254 m., kai jis pamėgino įsitvirtinti karaliaus jam duotose beneficijose.

Kas gi nutiko Lietuvos vyskupui Raseiniuose?

Jis susidūrė su gyventojų pasipriešinimu atnešamai bažnytinei dešimtinai. Pats popiežius, atsižvelgdamas į krikščionybės platinimo Lietuvoje specifiką, krikštijant Mindaugą 1251 m. reikalavo švelnumo ir atlaidumo, kai iš naujakrikštų bus renkama dešimtinė, kad neatgrasytų nuo tikėjimo²⁸. Mėginama rinkti dešimtinę turėjo pastovaus kasmetinio mokesčio požymių. Tai sukėlė daugumos gyventojų nepasitenkinimą. Žemaičiai XIII a. viduryje tikrai nemokėjo pastovių mokesčių, nedirbo jokių privalomų darbų savo diduomenei ir krašto valdovui. Pastovios paslaugos tegalėjo būti gaunamos iš vergų, nelaisvųjų žmonių. Dėl to privalomas dešimtinės mokesčio laisvajam žmogui reiškė nelaisvės priklausomybę, jo pririšimą klebonui, vyskupui, kilmingajam ar valdovo pareigūnui. Neatidavus dešimtinės, laisvojo žmogaus judėjimas suvaržomas. Tuo metu viešpataujanti mokesčių forma buvo savanoriškas viešėti atvykusio valdovo ar jo pareigūnų vaišinimas ir apdovanojimas. Savanoriški mokėjimai nebuvo pastovūs, bet vėliau virto normaliais metiniais mokesčiais. Žemaičių visuomenėje egzistavo solidus, iki valstybiniais laikais atsiradęs laisvų žmonių sluoksnis. Šalia jo egzistavo ganėtinai įtakinga diduomenė (bajorija), kuri ir XIII, ir XIV, ir XV a. pradžios duomenimis, t. y. iki Vytauto, buvo neabejotina daugumos gyventojų valdžia. Žemaičių kunigaikščių po Mindaugo karų beveik neliko arba jų valdžia buvo pakirsta ir jie pavirto bajorais. Kiekvienai žemaitiškai žemei atstovavo keli politiškai aktyvūs reprezentantai bajorai. Iš Raseinių žinome tris 1390 m.²⁹; taip pat keturis įkaitus 1406 m., bet jie nebuvo tinkami, todėl juos kryžiuočiai siekė pakeisti kilmingesniais³⁰; vieną 1409 m.³¹ Po šių metų jų sumažėjo. Tuo metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinėse viršūnėse pritapo raseiniškai Kontautas ir Petras Gedgaudas. Pirmasis jau buvo įsiliejęs į Lietuvos diduomenę. Jis XV a. penktą dešimtmetį ėjo Žemaitijos seniūno pareigas³². Antrasis 1441 m. taip pat buvo seniūnas, 1446–1453 m. valdė Skirsnemunę ir Raseinius³³, fundavo Šiluvos bažnyčią 1457 m. rugsėjo 18 d. (falsifikuotas dokumentas). Daugiau stambių politinių figūrų iš Raseinių lyg ir nėra.

Didžioji Raseinių socialinės raidos ypatybė – svarbūs duomenys apie radikalųjį lūžį visuomenėje, susijusį su didžiojo kunigaikščio Vytauto veiksmais stiprinant žemaičių bajoriją. Valdovas tuoj po Žalgirio pergalės ėmė dalinti žmones (veldamus) senajai bajorijai ir geresiams žmonėms (naujesiems bajorams), kurie atsirado dėl turtinės nelygybės gilėjimo tarp laisvųjų. Politiškai aktyvioje Raseinių žemėje įvyko sprogimas – prastųjų ir prievoles vykdančių žmonių (valstiečių) sukilimas 1418 m. pavasarį. Jie apiplėšė kelių bajorų dvarus ir su Medininkų bei Knituvos žmonėmis ketino pasitraukti į Klaipėdą. Vytauto tįjūnas iš Kražių kartu su Viduklės ir Ariogalos geraisiais žmonėmis juos gaudė ir baudė mirtimi. Sukilimas socialinės raidos nesustabdė. Raseiniuose kaip ir visoje Žemaitijoje akivaizdus kitas įdomus krašto dėsningumas. Ilgametis karas su kryžiuočiais ir visuomenės specifika sukūrė procentiškai gausų bajorijos sluoksnį – 10 proc. bendrojo gyventojų skaičiaus. Pirmieji tikslūs duomenys apie Raseinių bajoriją pateikiami 1528 m. kariuomenės surašyme. Įrašytos 193 bajorų šeimos formavo 218 raitelių kovinį vienetą³⁴. Iš jų tik devyni turėjo daugiau negu šešiolika žmonių tarnybų. Kiti – nuo aštuonių iki šešiolikos. Taigi dominavo smulkioji bajorija. Stambiausieji: Venclovo Daugirdos našlė valdė 64 žmonių tarnybas; Martynas Bilevičius – 40, Jonas Stankaitis Bilevičius – 48, Bilevičiai (Biliūnai) buvo nevietiniai, o persikėlė iš Maišiagalos valsčiaus Lietuvoje³⁵, Poškos našlė – 24. XVII a. pabaigos duomenimis beveik trečdalis Raseinių bajorijos šeimų

koncentravosi buvusiam Pramedžiavos valsčiuke (tai dar karų su kryžiuočiais sukurta socialinė teritorinė situacija)³⁶. Palyginus su kaimyniniais valsčiais, Raseinių karinė galia 1528 m. – viena iš didžiausių, čia daugiausia turtingesnių bajorų. Pvz., Vilkiroje 164 bajorų šeimos formavo 167 raitelių kovinį vienetą, Ariogaloje – 76–79 raitelių kovinį vienetą, Viduklėje – 167–169 raitelių kovinį vienetą; net XV a. politiniame centre Kražiuose surašytas 161 bajoras atvesdavo į kariuomenę 178 raitelius³⁷. Raseinių bajorijos galimybės matosi iš jos fundacinių raštų bažnyčiai. Nors jos nedidelės, bet egzistuoja. Petras Gedgaudas gal 1457 m. savo Šiluvos dvare įsteigė bažnyčią³⁸, 1504 m. raseiniškis Bagdonas (Deodatas) Moštilavičius Raseinių bažnyčioje fundavo koplyčią³⁹, 1536 m. Jonas Stankaitis Bilevičius (Biliūnas) joje fundavo altorių⁴⁰, 1537 m. bajorė Darata Jundilienė (Venclovaitė Daugirdaitė) Raseinių bažnyčioje įsteigė koplyčią⁴¹. Iš donacijų bažnyčiai matome, kad po gero šimtmečio katalikų tikėjimas jau giliau suleido šaknis tarp raseiniškių. Įsidėmėtinas aspektas: Žemaitijos bajorams bažnyčioje prireikė gimtosios kalbos. Didysis kunigaikštis Aleksandras 1503 m. sausio 5 d. Žemaičių vyskupams perdavė savąją patronato teisę skirti parapijų klebonus į Veliuonos, Raseinių, Viduklės, Šiaulių, Varnių, Kaltinėnų ir Betygalos bažnyčias ir nurodė, kad paskirtieji turi mokėti lietuvių kalbą⁴².

Daugumos Bažnyčiai dovanas teikusiujų pavardės yra 1528 m. surašyme tarp stambiųjų Raseinių bajorų. Dauguma bajorijos niekam nieko nedovanojo, nes neturėjo ką dovanoti. Štai stambesnio bajoro raseiniškio Jurgio Mostvilo kilnojamos nuosavybės sąrašas, sudarytas po jo mirties 1586 m. birželio 5 d.: „Šiaudais dengtame name Raseiniuose – seklyčia, joje suolai, paprasta krosnis, du langai su langinėmis, stalas; pirkioje – rūsys, prieš pirkį – priemenė; klėtis ir klėtelė. Aukšta sūrinė [t. y. ant stulpo]. Pirtis. Daržinė iš žabų. Didelė kaustyta skrynia su spyna ir nedidelė skrynelė. Galvijai: 3 karvės, jautis, telyčia, 7 avys, 2 jautukai, 5 kiaulės, arklys. Trijų ir vieno kibiro talpos katilai. Kirvis. Senas briedžio kailis. Kardas. 6 avikailiai. 15 kuodelių vilnos, statinė šukuotos vilnos. Balnas. Pusantros palties lašinių, 2 kumpiai. Dalgis. Didelis gražtas. Kelios vidinės spynos. Didelis kūjis. Statinė miežių. Pusė statinės grikių. Alui didelis ir mažas kubilas. Statinė su vamzdžiais arielkai varyti. Kiaura varinė taurelė. Uždengiamas kubilas. 4 alaus statinės. Kubilas kopūstams. Girnos. Ažuolinė piesta. Du vidutiniai kubilai. Grandinės katilui pakabinti. Oblius. Grėblys. Du pjautuvai. Paprastos vadelės. Pavalkai. Žagrė su noragais. Austas rankšluostis. Tarnas Jonas Nekraševičius išvežė 2 paltis lašinių, 3 kumpius, 2 skilandžius, 10 avikailių. Viską sugražino“⁴³.

Nuo XV a. pab. – XVI a. pr. galima rašyti išsamesnę Raseinių krašto mikroistoriją. Iš to meto yra išlikęs nedidelis dokumentų pluoštas, kuriame atviriau kalbama apie valsčiaus gyventojus, jų kasdienybę, svarbiausius dvasinius poreikius. Jau galime apibūdinti kai kurias Raseinių regiono ūkio po karo su kryžiuočiais, jo raidos XV a. tendencijas: augo gyventojų skaičius. Tikslų žinių apie tai nėra, išskyrus 1667 m.: apie 11 152 valsčiaus gyventojų⁴⁴. Įsivainami nauji dirbamų žemių plotai, ypač šiaurinėje valsčiaus dalyje, link Šiluvos, (tai matyti iš XVI a. vidurio žemaičių administracinio žemėlapių (siaurėjantis pleištasis į siaurę⁴⁵). Šiokių tokių Raseinių valsčiaus ekonominį pajėgumą liudija 1478 m. gegužės 17 d. Žemaičių vyskupo raštas, kuriame nurodoma iš vyskupijai priklaus-

(Nukelta į 20 p.)

(Atkelta iš 19 p.)

sančių žemių Krakėse, Raseiniuose, Milžuvėnuose ir Kaltinėnuose skirti dešimtinę Krakų bažnyčios ir kunigo išlaikymui⁴⁶. Tarp duodamųjų produktų išskiriami žemieniai ir vasariniai kviečiai.

Iš XVI a. pirmųjų dešimtmečių yra išlikę dokumentų, kur randame duomenų apie krašto gyventojų (pirmiausia turtingesnės bajorijos) gerovės augimą. Tarp Raseinių bažnyčiai skiriamų produktų minimi kviečiai, rugiai, miežiai, avižos, karvės ir jaučiai, nupenėti ir nepenėti paršai, avys, žąsys, druska ir medaus statinės, dešimtytys kuodelių linų, kiauinių kailiukai, didelės ir mažos grynųjų pinigų sumos. Įsidėmėtinas Raseinių ir Betygalos pragyvenimo lygio rodiklis – 1504 m. pradėdami minėti pieno produktai: sūris (varškė taip pat), sviestas⁴⁷. Lietuvoje tokių duomenų iš minėto laikotarpio reta.

Gyventojų turėjimas skatino vidinę prekybą ir grynųjų pinigų apyvartą. Apie Raseinių turgų duomenys vėlyvi. Tačiau jis turėjo atsirasti anksčiau už Betygalos. Joje 1516 m. gegužės 15 d. aktu Žygimantas Senasis Žemaičių pagal seniūno Stanislovo Jonavičiaus Kęsgailos ir Betygalos klebono Martyno Stočkos prašymą dėl parapijos, kunigo ir gyventojų gerovės leido kartą per savaitę organizuoti turgų. Turgaus mokesčius ir prekybines rinkliavas valdovas atidavė klebonui, leido jam pastatyti kiekvieno turgaus palydovą – penkias karčemas⁴⁸. Raseinių ekonominę prekybinę svarbą lėmė tai, jog čia kryžiuosiai daug svarbių kelių iš Lietuvos į Žemaitiją⁴⁹. Raseinių krašto prekybos su užsieniu arterija buvo Dubysos Nemuno upės, pagrindiniai sausumos vartai – Jurbarkas.

Kažkodėl 1504 m. Raseinių krašte gyventojai susirūpino savo sielos išganymu po mirties. Iš vos keliolikos XV a. – XVI a. pirmosios pusės dokumentų net trys 1504 m. skiriami altorių ir koplyčios fundavimui Raseinių ir Betygalos bažnyčiose⁵⁰. Gal krašte plito mirtina epidemija? Gal vykstantis karas su Maskvos valstybe skynė raseiniškius? Priežastis atskleisti sunku, tačiau iš dokumentuose minimų bažnyčių fundacijų krašte galėjusios siautėti nelaimės ženklai gana ryškūs.

Raseinių žemės administracinėje, politinėje ir socialinėje raidoje matyti du ryškūs etapai: iki prisijungimo prie Lietuvos Vytauto laikais ir po to. Pirmajame etape susiformavo Raseinių žemės teritorija, jos gyventojų socialinė struktūra, politiškai buvo orientuojamasi palaikyti gerus santykius su Lietuvos valdovu. Atsirado iš kitų žemaičių žemių raseiniškes išskiriantys administraciniai bruožai. Antrajame etape Raseinių žemė, kaip ir visa Žemaitija, įjungiamą į Lietuvos valstybę, vyksta nuolatinis vienodėjimas su jos visuomene. Plačiąja prasme Raseinių žemės struktūra po poros šimtmečių jau nebesiskyrė nuo kitų Lietuvos teritorijų, tačiau pirmajame etape susiformavęs išskirtinumas darė teigiamą poveikį tolesnei ūkinei, administracinei, politinei šio krašto raidai.

¹ Preußisches Urkundenbuch / *Politische Abteilung*. Bd. 1, H. 2 (toliau – PUB, 2), hrsg. A. Seraphim. - Königsberg i. Pr., 1909, nr. 39a.

² *Senās Latvijas vēstures avoti*, izdevis A. Švābe, d. 1–2; *Latvijas vēstures avoti*, t. 2 (toliau – SLVA). - Rīga, 1937–1940, nr. 372.

³ Ten pat, nr. 387.

⁴ Ten pat, nr. 391.

⁵ PUB, 2, nr. 39b.

⁶ Ten pat, nr. 79.

⁷ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, editio 2, ed. I. Zakrzewski, t. 2. - Posnaniae, 1892, p. 297–298.

⁸ E. Gudavičius. *Mindaugas*. - Vilnius, 1998, p. 174–175.

⁹ „Kuršo vyskupo Henrico ir Livonijos ordino magistro Eberhardo iš Zeino raštas dėl nepadalytų Kuršo žemių padalijimo (1253-04-04)“. SLVA, nr. 360;

V. Žulkus, L. Klimka. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais*. - Vilnius, 1989, p. 4–72.

¹⁰ „Petri de Dusburg Cronica terre Prussie“. *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau – SRP), Bd. 1, Leipzig, 1861, S. 189 [347 (340)]; J. Ochmański. „Obcoetniczne osadnictwo na Litwie w XIII i XIV wieku“. *Dawna Litwa*. - Olsztyn, 1986, s. 60.

¹¹ „Die littauischen Wegeberichte“. *Scriptores Rerum Prussicarum*, Bd. 2. - Leipzig, 1863, s. 679; *Lietuvos apgyvendintos vietos*. - Kaunas, 1925, p. 216; *Lietuvos TSR administracinio teritorinio suskirstymo žinyras* (toliau – LATSŽ), d. 2. - Vilnius, 1976, p. 559.

¹² A. Dubonis. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*. - Vilnius, 1998, p. 60–63.

¹³ G. Blaszczyk. „Poviat Rosiński w XVII–XVIII wieku: ze studiów nad podziałami administracyjno-terytorialnymi Żmudzi“. *Zapiski Historyczne*, t. 51, zes. 1, r. 1986, s. 141.

¹⁴ V. Almonaitis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. - Kaunas, 1998, p. 78.

¹⁵ A. Dubonis, min. veik., p. 53–57.

¹⁶ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1 (toliau – LIŠ, 1). - Vilnius, 1955, nr. 85.

¹⁷ V. Almonaitis, min. veik., p. 168.

¹⁸ Ten pat, p. 83 (žr. lentelės duomenis).

¹⁹ Ten pat, p. 172–173.

²⁰ R. Petrauskas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. / Sudėtis – Struktūra – Valdžia*. - Vilnius, 2003, p. 233.

²¹ LIŠ, 1, nr. 92.

²² G. Blaščiko nuomone, Raseiniai sujungti su Skirsnemune vėliau, XVI a. I p. Kadangi pastaroji, valdovo dvaras Žemaitijoje, mokėjusi per mažus mokesčius, o sujungus su Raseinių valsčiumi mokesčiai iš karto padidėjo – žr.: G. Blaszczyk. „Poviat Rosiński (...)“, s. 139–141.

²³ G. Blaszczyk. *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku: Ustrój*. - Poznań, 1993, s. 145–146, 156; Veliuona, Raseiniai, Viduklė, Kražiai, Kaltinėnai, Medininkai, Ariogala, Betygala ir Luokė.

²⁴ *Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis*, p. 1 (1416-02-13–1609-04-02), Collegit P. Jatulis. - Roma, 1984, nr. 29.

²⁵ G. Blaszczyk, *Poviat Rosiński...*, s. 137.

²⁶ Ten pat, p. 138–139.

²⁷ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. Sudarė N. Vėlius. - Vilnius, 1996, p. 246.

²⁸ SLVA, nr. 334.

²⁹ Žr. 16 išnašą.

³⁰ LIŠ, I, Nr. 118.

³¹ Žr. 17 išnašą.

³² R. Petrauskas, *min. veik.*, p. 187.

³³ Ten pat, p. 233.

³⁴ „1528 m. Lietuvos kariuomenės surašymas“. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 389, *Lietuvos Metrika*, kn. 523 (toliau – LM 523), 1. 245v–252.

³⁵ K. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*. - Vilnius, 1973, p. 23, 2 išnaša.

³⁶ G. Blaszczyk, „Poviat Rosiński (...)“, s. 136, 141: 1690 m. 61 pramedziaviečių bajorų dūmas (šeima) iš 215 Raseinių bajorų seimų.

³⁷ „1528 m. Lietuvos kariuomenės surašymas“, 1. 230–235, 243–245v, 252v–258, 277v–282v.

³⁸ *Codex Medicensis* ..., nr. 55. Ši Gedgaudo fundacija gali būti falsifikuota, žr.: G. Blaszczyk. *Diecezja żmudzka (...)*, p. 160.

³⁹ *Codex Medicensis (...)*, nr. 101.

⁴⁰ Ten pat, nr. 176.

⁴¹ Ten pat, nr. 181.

⁴² Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras perduoda Žemaitijos vyskupams savąją patronato teisę skirti klebonus – mokačius lietuviškai – į Veliuonos, Raseinių, Viduklės, Šiaulių, Varnių, Kaltinėnų ir Betygalos parapijas. Ten pat, nr. 97.

⁴³ Lietuvos Mokslų akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius, F. 256–4127 (*Konstantino Jablonskio fondas*), 1.1.

⁴⁴ G. Blaszczyk. „Poviat Rosiński (...)“, s. 137.

⁴⁵ J. Jakubovski. *Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w polowie XVI wieku*. - Krakov, 1928, žemėlapis.

⁴⁶ *Codex Medicensis (...)*, nr. 67.

⁴⁷ Brolių Valentino ir Baltramiejaus Jurgevičių 1504-06-07 privilegija, kuria funduoja altorių Betygalos bažnyčioje. Ten pat, nr. 100: „item triginta caseos, butiri vero alias unum pud ... darė obligamur“; Bagdono Moštvilavičiaus 1504-06-09 privilegija, kuria funduoja koplyčią Raseinių bažnyčioje. Ten pat, nr. 101: „... do, confero et ascribo ... unam sexagenam de caseis et pundum de butyro ...“.

⁴⁸ Ten pat, nr. 125.

⁴⁹ G. Blaszczyk. „Poviat Rosiński (...)“, s. 137.

⁵⁰ Žr. 47 išnašą; Milos Višginaitės 1504 m. spalio 2 d. privilegija, kuria funduoja altorių Betygalos bažnyčioje. *Codex Medicensis (...)*, nr. 102.